

Rijkswaterstaat
Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Monumenten van Rijkswaterstaat

Beproefde staaltjes van de negentiende eeuw

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.

Beproefde staaltjes van de negentiende eeuw

Rijkswaterstaat en 'de smaak van de negentiende eeuw'

Sinds 1798 werkt Rijkswaterstaat aan de aanleg en het beheer van water en wegen. Als onderdeel daarvan zijn in de negentiende eeuw veel bouwwerken aangelegd, zoals kanalen, bruggen, sluizen en vuurtorens. De rijksmonumenten in deze brochure geven een goed beeld van deze periode. In totaal beheert Rijkswaterstaat 5.500 bouwwerken, waarvan er ruim 150 rijksmonument zijn. Het zijn door de eeuwen beproefde staaltjes van bouwkunst.

Bouwkunst in de negentiende eeuw

De ingenieurs van Rijkswaterstaat hebben sinds de negentiende eeuw invloed gehad op de Nederlandse bouwkunst. Rijkswaterstaat was tussen 1820 en 1880 naast weg- en water-

bouwer ook Rijksbouwmeester. Als Rijksbouwmeester zette Rijkswaterstaat overheidsgebouwen en andere gebouwen met een openbare functie neer. Langs de vele wegen, vaarwegen en spoorwegen waren stations, tolhuisjes en brug- en sluiswachtershuizen nodig. De eigen architecten van Rijkswaterstaat ontwikkelden standaardontwerpen voor veel gebouwen. Bouwwerken als vuurtorens, stoomgemalen en kerken werden gebouwd in een neoclassicistische stijl, die nu nog bekendstaat als de 'waterstaatstijl'.

Cultuurhistorische inventarisatie

Om verantwoorde keuzes te kunnen maken voor aanpassingen, renovatie of nieuwbouw inventariseert en waardeert Rijkswaterstaat momenteel zijn bouwwerken en hun cultuurhistorische waarde.

Cosijnbrug, Oudewater

Openstelling: opgenomen in wandeling tijdens Open Monumentendag

Over hout, steen en staal

Oudewater heeft van oudsher veel contacten over water via de Hollandsche IJssel. Op de plek van de Cosijnbrug ligt al sinds 1585 een brug. Aanvankelijk van hout, later een stenen boogbrug. Deze brug was onderdeel van de stadsverdediging, samen met twee andere stenen boogbruggen: de Utrechtse boom en de Goudse boom. In de negentiende eeuw zijn de drie bruggen gesloopt om een bredere doorvaart te maken. In diezelfde periode is het deel van de Hollandsche IJssel bij Oudewater gekanaliseerd. De huidige Cosijnbrug is een stalen ophaalbrug en wordt veel gebruikt door de recreatievaart. De bediening is centraal geregeld vanuit Nieuwegein.

Rijksmonument (1853)

Beheerder: Rijkswaterstaat Utrecht

Locatie: brug tussen Havenstraat en IJsselveere, Oudewater

Rijksmonument (1896)

Beheerder: Rijkswaterstaat Zuid-Holland

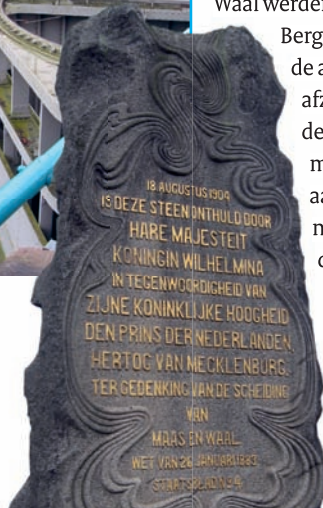
Locatie: aan de N322 tussen de A2 en de A27, Andel

Wilhelminasluis, Andel

Openstelling: zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Op de scheiding van Maas en Waal

De Wilhelminasluis is onderdeel van het omvangrijke waterbouwkundige werk waarbij Maas en Waal werden gescheiden door het graven van de Bergsche Maas. De Wilhelminasluis ligt in de afsluitdijk in de Maas bij Andel. Een afzonderlijke gedenksteen (1904) nabij de sluis herinnert aan dit werk. Dit monument ligt langs de weg op de dam aan Gelderse zijde. De sluis is een technisch hoogstandje met waaierdeuren, die zowel naar de kant van de Maas als naar de Waal water kunnen keren. De waaierdeuren worden elektrisch bediend. De schuiven van de omloopriolen worden met de hand bediend.

Avalis - Koen van den Driessche

Rijksmonument (1818)

Ontwerper: J. Valk (bovenbouw)

Beheerder: Rijkswaterstaat

Noordzee

Zichtbaarheid: 28 zeemijl

Torenhoogte: 52,3 meter

Adres: Zuidstraat 1,
4361 AA Westkapelle

Vuurtoren Westkapelle (hoog)

Openstelling: zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Kerktoeren wordt vuurtoren

Het Hoge Licht is een overblijfsel van de vijftiende-eeuwse Sint Willibrorduskerk, die door brand verloren ging. Na de brand zijn de restanten van het kerkgebouw afgebroken. In 1818 werd de kap van de toren verwijderd, de rode bovenbouw geplaatst en de klokkenruimte ingericht als woonruimte voor de vuurtorenwachter. Opvallend aan het Hoge Licht zijn de steunberen en de middeleeuwse spitsbogen, typerend voor gotische kerktoeren. In 1944 raakte de toren licht beschadigd door een bombardement en vond restauratie plaats. Achter de vuurtoren liggen in een halve cirkel de graven van oorlogsslachtoffers.

Vuurtoren Scheveningen

Openstelling: zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Zo hard als steen? Of ijzersterk?

Sinds de zestiende eeuw had Scheveningen een vuurbaak. De huidige twaalfzijdige toren is gebouwd door ijzergieterij Nering Bögel in Deventer. Doordat de toren met gietijzeren platen in metselverband is bekleed, wordt de indruk gewekt dat hij van steen is. Bijzonder zijn de windwijzer op de glazen koepel en de uitkijkpost op de zesde verdieping. Boven een van de twee ingangen van de vuurtoren staat een opschrift met het jaartal 1875, met daarin de opdracht voor een 'draai-licht tweede grootte'. Oftewel: de lamp staat stil en de lens draait. Om lichthinder te voorkomen is er aan de landzijde tegenwoordig een verduisteringsgordijn. De woningen zijn gebouwd voor de opzichter en vuurtorenwachters.

Bij bezichtiging geldt:

- telefonisch reserveren via 070 - 350 0830
- betreden op eigen risico
- maximale groepsgrootte: 12 personen
- entree: € 3,00
- kinderen vanaf 5 jaar

Rijksmonument (1875)

Beheerder: Rijkswaterstaat

Noordzee

Ontwerper: Q. Harder

Zichtbaarheid: 29 zeemijl

Torenhoogte: 30 meter

Adres: Zeekant 12,
2586 NA Scheveningen

Vuurtoren Eierland, gemeente Texel

Openstelling: zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Strijdtoneel rond de vuurtoren

Op de noordpunt van Texel staat de rode bakstenen vuurtoren Eierland, tevens uitkijkpost voor de kustwacht. In de toren is een tentoonstelling over zijn geschiedenis te zien. In 1945 werd in en om de vuurtoren de Georgische opstand beëindigd. Tot twee weken na de bevrijding van Nederland vochten Georgische krijgsgevangenen, die op Texel als bezettingsmacht waren aangesteld, tegen de Duitsers. Op heel Texel kwamen hierbij ten minste duizend mensen om (Georgiërs, Duitsers en Texelse burgers). De zwaar beschadigde toren kreeg na de oorlog een nieuwe stenen mantel om de oude buitenwand. In de oude wand zijn de kogelgaten nog zichtbaar. Het lichthuis is eenmalig open tijdens Open Monumentendag.

Rijksmonument (1839)

Beheerder: Rijkswaterstaat
IJsselmeergebied

Ontwerper: J. Valk

Zichtbaarheid: 9 zeemijl

Torenhoogte: 15,5 meter

Adres: Oosterpad 1,
1156 DM Marken

Het Paard van Marken

Openstelling: zaterdag 11 september van 12.00 tot 16.00 uur

Markant en kwetsbaar

De vuurtoren van Marken op de oostpunt van het eiland is een markant wit bouwwerk, bekend als het Paard van Marken. De toren werd in 1839 gebouwd op het fundament van een vierkante vuurbaak. De ingemetselde steen met daarop wapens, dolfinen en het jaartal 1700 is hiervan een overblijfsel. De vuurtoren heeft een nog werkende Bronsmotor, misthoorn en mistbel. De plek aan het IJsselmeer maakt de vuurtoren kwetsbaar. In 1971 is de toren door kruierend ijs zelfs enkele centimeters verplaatst. De huidige toren is niet bemand, het huis is wel bewoond.

Bij bezichtiging geldt:

- opgave vooraf via de landelijke informatie-lijn van Rijkswaterstaat: 0800 - 8002
- maximale groepsgrootte: 8 personen
- kinderen vanaf 12 jaar
- alleen te voet of per fiets bereikbaar
- woonhuis en lichthuis uitgesloten van bezichtiging
- geen honden toegestaan
- betreden op eigen risico

Gemeente Texel

Rijksmonument (1863)

Beheerder: Rijkswaterstaat
Noordzee

Ontwerper: Q. Harder

Zichtbaarheid: 29 zeemijl

Torenhoogte: 35 meter

Adres: Vuurtorenweg 184,
1795 LN De Cocksdorp

Bij bezichtiging geldt:

- maximaal 50 mensen in de toren
- betreden op eigen risico

Thijs Spijker

Waaiersluis, Gouda

Openstelling:

zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Onder invloed van eb en vloed

Het sluiscomplex van de Waaiersluis is tegelijk met een dam in de Hollandsche IJssel aangelegd. Hierdoor werd de Hollandsche IJssel opgedeeld in een getijdedeel en een gekanaliseerd deel. Het complex bestaat uit een spuisluis en een schutsluis. De waaiersluis kan tegen de waterdruk in geopend en gesloten worden en is gecombineerd met meerdere eb- en vloeddeuren. De energie van het waterstandsverschil wordt bovendien benut om de waaierdeuren te bewegen. De sluis is van belang voor de scheepvaart en de waterhuishouding van Gouda en omstreken. In 2009 passeerden bijna achtduizend jachten deze sluis.

Photovoyage, Maarten van Geelen

Rijksmonument (1856)

Beheerder: Rijkswaterstaat Utrecht

Adres: Goejanverweldijk (bij nr. 16),
2806 NZ Gouda

Rijksmonument (1844)

Beheerder: Rijkswaterstaat IJsselmeergebied

Ontwerper: J. Valk

Zichtbaarheid: 18 zeemijl

Torenhoogte: 18,5 meter

Adres: Wijk 380, 8321 GA Urk

Bij bezichtiging geldt:

- kinderen tot 6 jaar onder begeleiding
- betreden op eigen risico

Vuurtoren Urk

Openstelling:

zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Toen de vuurtoren doofde ...

Al vanaf 1617 brandde op Urk een vuur om de schepen op de Zuiderzee de weg te wijzen. Maar de historie toont aan dat dit ook andersom kan werken. Op 6 januari 1945 doofde de vuurtorenwachter van Urk de noodverlichting om een schip met oorlogsbuit op weg naar Duitsland te laten stranden. Dit 'klokkenschip' met 226 monumentale kerkklokken liep vast op het IJsselmeer en zonk. De lading werd na de oorlog geborgen. Alle klokken gingen terug naar hun rechtmatige eigenaren. De witte vuurtoren van Urk is in de negentiende eeuw gebouwd op de plek van een vierkante vuurbaak. De toren heeft een draallicht: de lamp staat stil en de lens draait.

Gaslantaarns Helsloot, Dordrecht

Openstelling:

zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Aardgas doofde gaslantaarn

De gaslantaarns in de Helsloot bij de Helsluis hebben een eigen monumentale status. De eerste straatverlichting met (raap)olie-lantaarns werd geplaatst in 1558 in Parijs. Steenkoolgas voor straatverlichting is een Nederlandse vinding uit 1783, ontdekt bij onderzoek naar geschikt gas voor luchtballonnen. In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw verdween de gasverlichting, ook door de opkomst van aardgas. In Haarlem werd de laatste gaslantaarn op de binnenplaats van het Proveniershof in 1965 gedoofd. De gaslantaarns in de Helsloot zijn aangepast en branden tegenwoordig elektrisch.

Rijksmonument (1863)

Beheerder: Rijkswaterstaat Zuid-Holland

Locatie en bereikbaarheid: zie Sluis in de Helsloot

Rijksmonument (1863)

Beheerder: Rijkswaterstaat Zuid-Holland
Locatie: Beneden-Merwede tegenover Sliedrecht en de Helsloot

Bereikbaarheid:

- Waterbus Rotterdam: vanaf de Merwedekade in Dordrecht of halte Sliedrecht kunt u naar de Hollandse Biesbosch. Vanaf de steiger is het 1 kilometer naar de Helsluis.
- Per auto naar het Biesboschcentrum Dordrecht. Vanaf hier is het 1 kilometer naar de Helsluis.

Sluis in de Helsloot, Dordrecht

Openstelling:

zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Sluis in fraai natuurgebied

Voornamelijk de recreatievaart maakt gebruik van de Helsluis. Overige bezoekers kunnen via een fraai natuurgebied te voet of per fiets bij de sluis komen. Wie dat doet, treft een bijzonder monument met grote invloed op de waterhuishouding van het poldergebied bij Dordrecht aan. De Helsluis is een groene schutsluis. Dit houdt in dat alleen de sluis-hoofden gemetseld zijn en de kolk een natuurlijke oever heeft. Op de westelijke oever ligt een ijzeren rolbrug, die – met de hand – over rails uitgereden kan worden. In de sluis bevindt zich nog een dubbele peilschaal met daarop de waterstand van de Watersnooddramp van 1 februari 1953.

Rijksmonument (1889-1906)
Beheerder: Rijkswaterstaat Utrecht
Locatie: Keulsekade, Utrecht

Muntsluizencomplex, Utrecht

Openstelling:

zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Vergeeten Muntgebied wordt aangepakt

Het Muntgebied in Utrecht wordt gezien als een van de mooiste – maar vergeten – plekken van Utrecht. Na de aanleg van het Merwedekanaal nam deze de functie als vaarwegverbinding over van de Vecht. Tuinbouwbedrijven en diverse fabrieken vestigden zich in de omgeving. In de jaren vijftig vervangt het Amsterdam-Rijnkanaal het Merwedekanaal als internationale vaarroute. De oorspronkelijke waterwerken blijven bewaard, maar de levendigheid van het gebied verdwijnt. Momenteel zijn er initiatieven vanuit de overheden en betrokken omgeving om het Muntgebied nieuw leven in te blazen.

Ophaalbrug 1^e Muntsluis (1889)

De dubbele ophaalbrug is een goed en gaaf voorbeeld van de ophaalbrug die gebruikelijk was aan het eind van de negentiende eeuw. Beide bruggen hebben een hameipoort met daarop een gietijzeren decoratie.

1^e Muntsluis en 2^e Muntsluis (1889-1906)

Het Muntsluizencomplex bestaat uit twee schutkolken in het Merwedekanaal, die onderling bereikbaar zijn via een basculebrug. De zuidoostelijk gelegen schutkolk met sluiskom is de 1^e Muntsluis. De noordwestelijk gelegen schutsluis met sluiskom is de 2^e Muntsluis. Deze ligt dicht bij de kruising met de Leidsche Rijn. De kolkmuuren zijn van beton en de sluishoofden zijn uitgevoerd in baksteen en natuursteen. Op de schutsluizen staat een smeedijzeren hekwerk, waaraan een eigen cultuurhistorische waarde is toegekend.

Muntdraaibrug bij de 2^e Muntsluis (1889)

IJzeren draaibrug over het Merwedekanaal in de Leidseweg. De brug is gebouwd door ijzergieterij De Prins van Oranje in Den Haag. Op de brugleuning staan drie gietijzeren lantaarns, gedateerd 1887. Op de landhoofden staat een lantaarn van baksteen en natuursteen.

Emmabrug, Vreeswijk

Openstelling:

zaterdag 11 september van
10.00 tot 17.00 uur

Hekwerk met dennenappels

De Emmabrug in Vreeswijk hoort – evenals de stalen Wilhelminabrug – bij het sluiscomplex Koninginnensluis, maar is afzonderlijk aangemerkt als monument. De Emmabrug is een dubbele ijzeren ophaalbrug. Het giet-ijzeren hekwerk aan de noordzijde van de brug heeft balusters, oftewel geprofileerde spijlen, die versierd zijn met dennenappels.

Rijksmonument (1885-1886)

Beheerder: Rijkswaterstaat Utrecht

Locatie: Koninginnensluis, Vreeswijk

Rijksmonument (1885-1886)

Beheerder: Rijkswaterstaat Utrecht

Locatie: Koninginnensluis, Vreeswijk

Sluiscomplex Koninginnensluis, Vreeswijk

Openstelling:

zaterdag 11 september van 10.00 tot 17.00 uur

Bloei van Vreeswijk door wachttijden

De Koninginnensluis werd in 1892 geopend door twee koninginnen: koningin-regentes Emma en de jonge koningin Wilhelmina. Met de sluis in het nieuw gegraven Merwedekanaal kwam Vreeswijk in een bloeiperiode. De sluis werd uitgevoerd met een dubbele sluiscolk om het grote waterval te overbruggen. De lange wachttijden brachten bedrijvigheid op gang rond de sluis. Deze handelsactiviteiten gingen weer teloor na de openstelling van de concurrerende route over het Lekkanaal (1938). Op het complex zijn twee gedenksteden en diverse peilschalen ingemetseld. De route is populair bij recreanten. In 2009 passeerden bijna dertienduizend jachten.

Historische bouwwerken: een korte beschrijving

Bakens van licht en veiligheid

Al vanaf 1280 zijn er meldingen van vuren voor de scheepvaart. Waarschijnlijk bouwden de Romeinen al een vuurtoren bij Katwijk. Vuurtorens zijn lichtbakens, gebouwd om de scheepvaart 's nachts en bij stormweer te wijzen op havens of gevaarlijke ondieptes. Het vuur werd op den duur vervangen door spiegels, lenzen en sterke zwaailichten. Vuurtorens worden tegenwoordig ook voorzien van radarbakens. Elke vuurtoren heeft een eigen lichtkarakter, zodat de schipper aan het signaal kan zien waar hij is.

Naar hoger of lager waterpeil

In de waterbouwkunde is een sluis een bouwwerk bedoeld om water te keren en om water of schepen door te laten. Een schip kan ermee worden opgeschut of afgeschut, oftewel naar hoger of lager water worden gebracht. Een schutsluis bestaat uit een sluisolk met aan beide zijden een sluisdeur. Een waaiersluis is een zeldzaam type sluis dat tegen de waterdruk in geopend en gesloten kan worden.

Over bruggen

De ophaalbrug en de draaibrug zijn twee typen beweegbare bruggen uit de negentiende eeuw die nog steeds bij Rijkswaterstaat in gebruik zijn. Een *ophaalbrug* scharniert op twee plaatsen. Het onderste scharnier verbindt het wegdek. Boven het scharnier staat een portaal, de hameipoort, waaraan de balans is bevestigd. Aan de balans hangt het contragewicht, waardoor het openen

minder energie vergt. De hameipoort beperkt de doorrijhoogte. Het dek van een *draaibrug* beschrijft een cirkelboog als de brug open gaat. Daarom moeten de landhoofden en het rijdek aan de uiteinden de vorm van een cirkel hebben. Een draaibrug heeft als voordeel dat er een wijde doorvaart ontstaat zonder dat de doorvaart- en doorrijhoogte wordt beperkt, terwijl de brug toch snel open en dicht kan gaan.

De brochure Monumenten van Rijkswaterstaat is ontwikkeld door de Dienst Verkeer en Scheepvaart en de Waterdienst van Rijkswaterstaat. Rijkswaterstaat werkt voor u aan droge voeten, voldoende en schoon water, vlot en veilig verkeer over weg en water en betrouwbare en bruikbare informatie.

Neem voor meer informatie contact op met:

Eli Gehasse
eli.gehasse@rws.nl
Rijkswaterstaat Dienst Verkeer
en Scheepvaart

Henk Bos
henk.bos01@rws.nl
Rijkswaterstaat Waterdienst

DVS loket
088 - 798 25 55
dvsloket@rws.nl

Dit is een uitgave van

Rijkswaterstaat

Kijk voor meer informatie op
www.rijkswaterstaat.nl
of bel 0800 - 8002
(ma t/m zo 06.00 - 22.30 uur, gratis)

september 2010 | DVS0810KDL037